

**ESKİ TÜRK YAZITLARINDA
YANLIŞ YORUMLANAN BİR KELİME ÜZERİNE***

Talat TEKİN

Çev. Erdem UÇAR**

Eski Türk mezar yazıtları üzerine şimdiye kadar birçok bilim adamı tarafından ayrıntılı çalışmalar yapılmıştır. Ancak, yazıtların düzeltilen metinlerinde hâlâ tatmin edici açıklamalar bekleyen, anlaşılmayan ve problemlili noktalar mevcuttur. Bu durum, kısmen yazıtların güvenilir kopyalarının veya net fotoğraflarının mevcut olmayışından, kısmen de bazı yanlış okumalardan, daha doğrusu farklı yerlerde bulunan harf gruplarından kaynaklanmaktadır.

Radloff'un yazıtlar hakkındaki ilk eserinin ardından, Vilhelm Thomsen birçok düzeltme yaptı. O dönemden bu yana, Eski Türk yazıt metinleri Hüseyin Namık Orkun ve S. A. Malov tarafından iki kez basıldı. Hem Orkun hem de Malov, yazıtların okunmasında bazı düzeltmeler yaptı, ancak yine de, özellikle Malov'un "Yeniseyskaya pis'mennost' tyurkov" (Moskova-Leningrad 1952) eserinde, eski dönemdeki okuma yanlışlıklarının bazıları devam ettirilmiştir.

Bu yanlış yorumlanan kelimeler arasındaki nadir harf grupları olan *s²iz~s²z*, *s²iza~s²za*, *s²izm~s²zm* ve *s²izma~s²zma* bilhassa önemlidir. Bu harf grupları sırasıyla, şimdiye kadar *siz*, *size*, *sizim* ve *sizime* şeklinde okundu. Bence, bunlar *esiz!*, *esiz e!*, *esizim!* ve *esizim e!* şeklinde okunmalıdır. Böyle okunması için bazı gramatikal deliller var ve ben delilleri, bu harf gruplarının önceden yanlış okunduğunu göstermesi bakımından yeterli buluyorum. Bu yazımda, problemlili harf gruplarının okunuşunu tartışmayı ve delilleri ortaya koymayı planlıyorum. Ancak konuya geçmeden önce, *esiz* kelimesinden ve kelimenin acıma ünlemi olarak Orta Türkçe ve modern Türk dillerindeki kullanımından bahsedeceğim.

Bilindiği üzere Orta Türkçede ortak bir acıma ünlemi vardır. Bu ünlem *esiz~essiz*'dir. Kâşgarî sözlüğünde kelimedenden bahseder. O, kelimeyi Arapça *yā asafā* kelimesinin tercümesi olarak verir ve kul-

* "On a Misinterpreted Word in the Old Turkic Inscriptions, UAJb 35, 1964, p. 134-144". Talat Tekin'in sadece İngilizce olarak kaleme aldığı bu makale Runik harfli metinler üzerine çalışanlar için hala değerini koruması nedeniyle Türkçeye çevirmeyi uygun gördük.

** Araştırma Görevlisi. Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü. merdemu@gmail.com, merdemu@hotmail.com.

lanımını şöyle örnekler: *essiz anıy yigittiki*¹ “Yazık! Onun gençliği!” (Atalay Çevirisi, C. I, s. 143) Kâşgari’de kelime *essiz* (C. II, s. 188) ve *esiz* (C. III, s. 51) şekilleri ile iki kez geçer.

Bu ünlemlerle ayrıca Kutadgu Bilig’te de karşılaşırız. Kelime eserinde *isiz* (= *ésiz*) şeklindedir. Yusuf Has Hacib bu ünlemi, özellikle gençliği ve yaşlılığı hakkındaki şiirde az da olsa kullanıyor: *isiz bu yigittik kanı kaç bardı* “Yazık! Nerede bu gençlik? Nereye gitti?” (Arat I, s. 644, beyit 6524), *yavaşlıkka isiz tiriglikni idtim* “Yazık! Onu boş yere sarf ettim.” (beyit 6527), *yava kıldım isiz tiriglik avınçım* “Ne yazık! Hayatı boş yere sarf ettim.” (s. 645, beyit 6533)

Aynı eserde, *isiz*’in (muhtemelen I. şahıs iyelik ekli) daha uzun şekli olan *isizim* (= *ésizim*) kelimesini aynı işlevde kullanıldığını görürüz: *isizim yigittik isizim yigittik / tuta bilmedim men sini terk kaçıtım*. “Yazık gençliğime, gençliğime yazık! Ben seni tutmasını bilmedim, çok çabuk elden kaçırdım.” (s. 644, beyit 6522)

isiz ünlemi XII. yüzyıldan kalma dinî ve ahlakî eser olan Atabetü’l-Hakâ’ik’de vardır: *kanı kaç bardı kişilik isiz*² “Yazık! Hani insanlık, nereye gitti?” (Arat, s. 72, satır 386) Buradaki birkaç örnek, kelimenin Orta Türkçede, özellikle Karahanlıcada ve Kaşgar Ağzında acıma ve merhamet ünlemi olarak kullanıldığını göstermesi bakımından yeterlidir. C nüshasında *esiz* şeklinde yazılmıştır.

esiz Çağataycada nadiren acıma ünlemi olarak kullanılmış. Bunun yerine yabancı kökenli *dirig*, *afsûs*, *figân*, *hayf* ve diğer ünlemler kullanılmış, ama kelime asla konuşma dilinden kaybolmamış. Örneğin, Çağatay edebiyatının son temsilcilerinden olan Özbek şairi Furkat (1858–1909) bu ünlemi şöyle kullanıyor:

ésiz kim bizniñ ötmüş han u békler
kécip ‘işratda zāyi’ şubh u şāmı
kétirmey yanığa bir ahl-i dāniş³

Modern Türk dillerinde *esiz* kelimesi acıma ünlemi olarak yalnızca **-gine** (Eski Türkçe küçültme ve kuvvetlendirme eki **-kına/-kiñe**) ekinin de yaşadığı Özbekçede, özellikle *esizgine* olarak korunmuştur.

¹ Atalay, *yigittiki* şeklinde okuyor ki yanlıştır.

² C nüshasında *esiz* şeklinde yazılmıştır.

³ Bu örneği Profesör J. Eckmann’a borçluyum. Makalenin ilk şeklini önceden okuyup hemen hemen büyük bir bölümünü kabul ettiğim tavsiyelerde bulunarak bana yardımcı olan Andreas Tietze’ye de teşekkür ederim. Ayrıca W. J. Grisworld’a İngilizcedeki problemleri yerlerde ettiği yardımlarından dolayı teşekkürü bir borç bilirim.

Bu kısa girişten sonra, şimdi problemleri harf gruplarının yorumlarına geçebiliriz.

1. s²iza~s²za = s²ize

Bazı eski Türk mezar yazıtlarında yer alan s²iza ve s²za harf grupları şimdiye kadar size şeklinde okundu ve **siz** zamirinin datif ekli şekli olarak yorumlandı. İlk olarak belirtmeliyiz ki bu düşünce tartışmaya çok açıktır. Tabii ki bu harf grupları size şeklinde okunabilir, ama bu yazıtların ait olduğu tarihî dönem dikkate alınca ve morfolojik olarak meseleye yaklaşıncaya kelimenin siz zamirinin datifli şekli olmadığı anlaşılabilir. Bu dönemde datif eki **-ga/-ge~ka/-ke** şeklindedir ve Eski Türkçede şahıs zamirlerinin datif şekilleri *beşe~başa~maşa*, *seşe⁴~saşa*, *bizke*, *bizişe*, *sizişe*, *sizlerke* ve *sizlerişe⁵* şeklindedir. *başa~saşa* ve *bizişe* zamirlerindeki datif eki standart şekil olan **-ge**'dir ve özellikle *ben+ge>beşe>başa*, *sen+ge>seşe>saşa* ve *biz+in+ge>bizişe* kelimelerinde görülmektedir. Ancak bazı örneklerde, **-ga/-ge** yerine **-a/-e** görüyoruz. Örneğin, *kaganuma* "kağanıma", *inime* "küçük erkek kardeşime", *ogulum* "oğluma", ama bu eklerin Eski Türkçede⁶ yalnızca teklik I. şahıs iyelik ekinde sonra ve nadir olarak kullanıldığına dikkat etmek gerekir.

Şimdi, eğer problemleri kelimenin kökü *siz* zamiri ise, o halde tahmin edilen şekil ya *sizke* ya da *sizişe* olacaktır.

İkinci olarak, bir an için *size* şeklinin doğru olduğunu düşünelim. Bu durumda bile kelimenin metin bağlamında diğer kelimelerle sentaks bakımından uyumadığını görebiliriz.

Bunu Minusinsk yazıtından bir örnekle göstermek istiyorum: *er atum: öz t²ogdı: oğlanım size ebçim: adırılmamız* (Minusinsk, d, 2) Bu satırdan açık olarak anlaşılmaktadır ki *er atum Öz Togdı⁷* özne ve yüklemli tam bir cümledir, kalan kısım ise bir cümle değildir. Eğer

⁴ Bu şekil Tonyukuk'da vardır.

⁵ "Alttürkische Grammatik, Leipzig 1950, s. 92"de *size* şekli Yenisey Yazıtlarından alınmıştır ve tartışmalı bir şekildir.

⁶ A. von Gabain aynı eki *ilij* "ülken, ilin" kelimesinin datifli şekli olan *ilije* kelimesinde de görüyor. (Alttürkische Grammatik, s. 98) Bu şekiller **-ga/-ge** datif ekinin daha eski şekillerinden gelişmiş olmalıdır: *ilij-ge>ilijişe>ilije*. Böyle bir gelişmeyi Eski Türkçe döneminde de görüyoruz: *beşgü>beşü* (Uybat I, sol, 2 ve Minusinsk, c. 1) Ayrıca bu şekiller Arat'ın belirttiği gibi yeni bir telaffuz kuralının sonucunda meydana gelmiş olabilir. (Atebetü'l-Hakâyik, s. 111) Biz bir kelime bulunan iki ünsüzün tek ünsüz olarak telaffuz edildiğine dair net örneklere sahibiz: *ıtı<ittı<ıd-tı* "gönderdi".

⁷ *özt²ogdı*. Malov, *üzüt ugdı* şeklinde okuyor. (EPT, s. 78) **t¹** yerine **t²** yazılmış olsa bile bu grubu *Öz t²ogdı* olarak okuyabiliriz. (*togdum*, Altın Kök II, 1 ve Ulukem Karasu, ön, 2) Ayrıca şahıs isimlerinde ikinci unsur olarak *togdı* şekli Türkçede oldukça yaygın: *Ay Togdı*, *Kün Togdı*.

size kelimesi hem *oglanum* hem de *ebçim*⁸ kelimesini karşılıyor olsaydı, sentaks bakımından *size* kelimesi iki kelime arasında değil de, daha sonra yer alması gerekirdi. Eğer böyle değil de *size* sadece *oglanum* kelimesini karşılıyorsa, o halde *ebçim* kelimesi ile yüklem arasındaki sentaktik bağlantı ne olacak? Problemlili kelimenin *siz* ile herhangi bir ilişkisinin olmadığı açıktır. Bütün satırı şu şekilde okuyorum: *er atım öz togdı. oğlanum, esiz e! ebçim! adurılmışız.* “Benim büyük adım Öz Togdı. Çocuklarım, yazık! Kadınım! Biz ayrıldık. (bir-birimizden)”

Bu morfolojik ve sentaktik delillerin yanında Minusinsk yazıtında (satur 1) kelimenin başındaki ünlünün yazılışı da bizim okuyuşumuzu destekliyor.

Gramatikal deliller dikkate alınarak, iki harf grubu *esiz e!* şeklinde okunabilir ve “Ne yazık! Vah!” olarak çevrilebilir.

2. *s²izm~s²zm = sizim, s²zma~s²za = sizime*

Yazıtlarda birçok kez geçen *s²izma* ve *s²zma* harf grupları genellikle *sizime* şeklinde okunmuş ve *sizim* şeklinin datifli şekli olarak düşünülmüştür. *sizm* ve *szm* harf grupları *sizim* şeklinde de okunabilir ve bu konuda Malov’un düşüncesi kabul edilebilir. Morfolojik açıdan meseleye yaklaşıncaya, *siz+im* yapısında yanlışlık yok, ama semantik açıdan böyle bir yapı anlamsız ve biraz zorlama, en azından olağan dışı bir görünüm arz ediyor. Ayrıca, *sizim* ve *sizime* kelimeleri metin bağlamında birbiriyle anlam bakımından uygunluk göstermiyor. Bunu birkaç örnekle göstermeye çalışalım.

Minusinsk yazıtının birinci yüzündeki ilk satır (Malov’un okuyuşunu kullanıyorum) aşağıdaki gibidir: *yüzer²: k: dşm: s²zma: b²ır²: bdnma: s²zm: katln: bdnm:d²gü.*

Malov, satırı *yüz er kadaşım sizime biş er budunuma sizim katlan budunum edgü kaş* şeklinde okuyor ve “Yüz er, akrabalarım, size yüz erime, yürekli milletime, iyi baba” (Yeniseyskaya pis’mennost’ tyurkov, Moskova-Leningrad 1952, s. 76) Buradaki tek fiil, emir şekilli *katlan-* (< *katıglan-*) “katlanmak, dayanmak” fiilidir. Şimdi, eğer *s²zma* harf grubu *sizime* ve kelime de *siz* kelimesinin datifli şekli ise ve Malov’a göre de *budunuma* datifli şekil ise, o halde datifli şeklin fiili nerede ve bu özneye nasıl bağlanıyor? Ayrıca, bu pasajda *katlan-* fiilinden önceki *sizim* kelimesinin işlevi nedir? Eğer biz Malov’un yo-

⁸ Malov, kelimeyi *eçim* okuyor. (EPT, s. 78) Yazıtın el yazısı ile kopyası Malov tarafından yayımlandı. İlk harf orada **b²**’dir. Bu sebeple Orkun, Malov’un okuyuşunu kabul etmiyor ve harf grubunu *biçim* “biçim, şekil” olarak okuyor. (ETY, III, s. 97) Bu kelime buraya pek uygun gözüküyor. Bunların anlamsız olduğu ve kelimenin *ebçim* “karım” okunması gerektiği açıktır.

rumunu kabul edecek olursak burada, bağlantısız parçalardan başka bir şey elde edemeyeceğiz. Burada ve diğer yazıtlarda kullanılan ifadeler alakasız ve tutarsız olmamalı. Aslında buradaki *sizim* ve *sizime esizim* ve *esizim e* şeklinde olmalıdır ve *budunuma* datifli şekil değil, hitaplı şekil olmalıdır. Ben satırı şöyle okuyorum: *yüz er kadaşım, esizim e! biş er budunuma! esizim! katlan!* “Yüz er akrabalarım, yazık! Yüz bin milletim! Yazık! Dayan, milletim, iyi ...”

İkinci örnek Uyug Turan yazıtının ön yüzündeki ikinci satırdan: *altunlig kelig belimte bantım teñri elimke bökmedim sizime yata*. Bu satırın diğer satırlarla gramatikal ilgisi olmayan bağımsız bir pasaj olduğunu biliyoruz. *altunlig kelig belimte bantım*⁹ kendi içinde tam bir cümledir. *teñri elimke bökmedim* de aynı şekilde öyledir. *yata* kelimesine gelince bu kelimenin birçok yerde, burada olduğu gibi üzüntü ve acıma ünlemi olarak kullanıldığını görüyoruz. Geriye *sizime* kalıyor. Eğer *sizime* önündeki cümlenin bir parçası olsaydı, fiilden önce yer alması gerekirdi, sonrasında değil. Bununla birlikte, bu yazıtta *elimke*, *yaşımka*, *yérimke* örneklerinde görüldüğü üzere datif eki her zaman **-ka/-ke** şeklindedir. O zaman neden *sizime* kelimesindeki ek **-e** şeklinde de, diğer datifli şekillerde olduğu gibi *sizimke* şeklinde değil?

Cevap yine burada, *esizim e* ifadesinin ünlem olmasında yatıyor. Bu satırı şöyle okuyorum: *altunlig kéşig belimte bantım. teñri elimke bökmedim. esizim e! yata!* “Altın sadağımı belime bağladım. Kutsal gök ülkeme henüz sahip olmadım. Yazık, vah!”

yata-yıta üzüntü ünlemi ile birlikte sıkça kullanılan kelimeleri, bu şekilde okumak için oldukça yeterli delillerdir.

3. s²iz~s²z = siz

Şimdiye kadar *siz* şeklinde okunan *s²iz~s²z* harf gruplarının da böyle olmadığı anlaşılıyor. Bu sebeple kelime *esiz* şeklinde okunmalıdır. Bunun için en güçlü delil aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere kelimenin aynı veya benzer ünlemlerle çoğu durumda birlikte kullanılıyor olmasıdır.

Ayrıca *siz* kelimesinin metin bağlamında sentaks bakımından diğer kelimelerle uygunluk arz etmemesi diğer bir delil olarak da zikredilebilir. Bir örnekle açıklayalım. Abakan yazıtının ilk satırı şöyle-

⁹ Malov, *altun elig kéşig* “elli altın tokalı kemer” (EPT, s. 17) Bu yorum oldukça problemlidir. İlk olarak *altun elig* Malov’un düşündüğü gibi *elig altun* “elli altın” ifadesinin karşılığı olarak anlaşılabilir. İkinci olarak, biz *altunlug kéşig belimke bantım* (Elegeş, 5) ve *altunkéş adırılm* (Oznaçennaya, 3) ifadelerine sahibiz.

dir: ... *altı y¹égirmi yaşuma almuş kuñçuy siz böökmedim egeçim.* (Malov, 95)

Biz *bök-* “bıkmak, usanmak, doymak” fiilinin öznesinin datif halde olduğunu ve nadiren lokatif-ablatif hale girdiğini biliyoruz. Yazıtlarda bu sentaks uyumu için pek çok örnek var: *teñri élimke böökmedim* (Uyug-Turan, ön, 2); *kuyda kuñçuyumka ... ogulumka böökmedim* (Çakul II, 2); *edgüğe böökmedim* (Çakul III, 2); *teñri élimke başda begimke böökmedim* (Çakul IV, 3); *kadaşımka böökmedim* (Çakul IX, 1); *erdemlig élinte böökmedim* (Abakan, sağ, 2)

Şimdi *s²z*, *siz* zamiri ise, *sizke* ve *sizinte* şekillerinde olduğu gibi ne datif ne de lokatif-ablatif halde olmalı. Ancak, burada sadece *s²z* harf grubu söz konusu.

Bu sebeple pasajı şöyle okuyorum: ... *altı yégirmi yaşuma almuş kuñçuy, esiz! böökmedim, egeçim!* “On altı yaşımda evlendiğim prenses, yazık! Senden bıkmadım, sevgili kadınıml!”

Bu duruma delil olarak, İkhe-Askhete yazıtındaki *as²z* imlâsındaki kelime başında ünlünün yazılması da *esiz* okunuşunu desteklemektedir.

Problemlili kelimelerin imlâsı da son delil olarak gösterilebilir. Bilindiği üzere, ilk hecedeki yuvarlak dar ünlüler hemen hemen her zaman Eski Türk Runik yazısında yazılır. Yazıtlardaki *s²iza*, *s²izm*, *s²izma* şekilleri *s²za*, *s²zm*, *s²zma* şekillerinden daha fazla yer alıyor.

Özetle, yukarıdaki delillere ve örneklere dayanarak, şimdiye kadar *siz*, *size*, *sizim* ve *sizime* şeklinde okunan kelimelerin, aslında *esiz!*, *esiz e!*, *esizim!* ve *esizim e!* şeklinde okunması gerektiği anlaşılabilir.

esiz ve onun daha uzun şekli *esizim* Eski Türk Yazıtlarında iki farklı şekilde kullanılmıştır: Birincisi, tek başına, ikincisi **a/e** ünlemleri ile beraber.

Aşağıda, eski Türk mezar yazıtlarında *esiz!*, *esiz e!*, *esizim!* ve *esizim e!* şekillerini ihtiva eden pasajlar liste halinde sunulmuştur. Örneklerde Malov ve diğerlerinden okuma bakımından ayrıldığı görülecektir, ama yeni yorumlar bu makalede ele alınmayacaktır.

A. *esiz!*

1. ... *ogul(l)arı turgul, yelgek! lakzın y²ıl bardıñız. esiz!* “Oğulları Turgul ve Yelgek! Domuz yılında gittiniz. Yazık!” (İkhe-Askhete, arka, 2–3)¹⁰

¹⁰ Sir Gerard Clauson-Edward Tryjarski. “The Inscription at Ikhe Khushotu”, **Rocznik Orientalistyczny**, XXXIV/1, 1971.

2. [? açığı]! esiz! keyin! bediziYizin bunça kazganu bér[diñiz]. “Vah, ne yazık! Zavallı! Çok fazla gayretle başardınız.” (İkhi-Khanin-Nur)

3. atazım it, er atım udun. esiz! “Benim çocukluk adım İt ve erlik adım Udun. Yazık!” (Talas I, 1)

4. atı çur. utuz oğlan, sag(d)ıçığı adırılmış. esiz! taçığı eren esiz! ... “Adı Çur. Karısından, çocuklarından ve arkadaşlarından ayrılmış. Ne yazık! Genç bir dal gibi adam, yazık!” (Talas IV)

5. ogramış. katun oğul, yurçı, esiz! “Ogramış. Karım, çocuklarım, hısımlarım akrabam, yazık!” (Talas V, 1)

6. esiz! élim e! kunçuyum a! oğlanım a! budunum a! esizim e! altmış yaşında [adırılmış]. “Yazık! Ah benim ülkem! Prensesim! Çocuklarım! Budunum! Ne yazık! Atmış yaşında ayrıldım. (öldüm)” (Uyug-Tarlık, I)

7. ... esiz! atıñız or beg. esiz! [yıt]a! ilñiz üçün kazganu (...?) öz kuy, yıt! esiz! ... “Ne yazık! Andız Or Beg. Vah yazık! Ülkeniz için ele geçirerek ... Vadi ve vadiler, yazık!” (Açura, ön, 3-4)

8. esiz! bağır! közüñin ... körmedi ertñiz. “Yazık! Vah, ne yazık! Görmedin... gözlerinle.” (Açura, sağ, 3)

9. [yıt]ta! esiz! er iki oğlın birle ölti. “Yazık! Vah, ne yazık! Er iki oğlu ile beraber öldü.” (Uybat II, 5)

10. ilimke bökmedim. esiz, ilim[e]! “Ülkeme doymadım. Yazık, ülkeme!” (Oya, arka, 1)

11. kara budunum! katıglanıñ! el, törü, sü idman! yıt! esiz! élim kanım! “Kara budunum! Dayan! Ülkeyi, devleti ve orduyu kaybetme. Yazık, vah! Ülkem ve Hanım!” (Eleğüş, 7)¹¹

12. élim, esiz! ... kömül budunum ... erinç! ... esiz! ... kömülüm! ök[ünç]! “Ülkem, yazık! ... Kömül budunum! ... Ne acı! ... Yazık! ... Kömülüm! Ne yazık!” (Kejilig-Hobu, 9)

13. erdemü bar üçün kanıta aza tutuk (ku)tka tegmiş begim, esiz! “Beyim, yazık! Erdemliği ile Hanından ayrılarak ebedi mutluluğa erdi.” (Abakan, ön, 2)

14. töliş bilge atım ... ben altı y¹egirmi yaşuma almış kunçuy, esiz! böökmedim egeçim. “Benim adım Töliş Bilge. Ben ... On altı yaşında evlendiğim prenses, yazık! Sana doymadım, sevgili kadını!” (Abakan, sağ, 1)

¹¹ Talat Tekin. “Elegest (Körtle Han) Yazıtı”, **Türk Dilleri Araştırmaları** 5, 1995, s. 19-32. (Çev. Notu)

15. *erdemlig élinte bökmedim, öldim. tutuk işağ a! ebimde y²at, tezkin. esiz! yuta! açığ!* “Erdemli ülkeme doyamadım ve öldüm. Ah Tutuk İşağ! Ülkemde yat ve dinlen. Ne yazık! Ne üzücü!” (Abakan, sağ, 2)

16. *beg tarkan (b)ülge terig ben. esiz! élim kanuma bökmed(im).* “Ben Bilge Terig, bey tarkan. Ne yazık! Ülkeme ve Hanıma doydum.” (Elegest II, arka)

B. esiz e!

1. *öz yérim, ıduk yérim, esiz e! öz élim kanım! küñ yut²uz a!* “Öz yerim, kutsal ülkem, yazık! Ülkem ve Hanım! Kadın kölelerim ve karım!” (Minusinsk, a, 1)

2. *erdem için ... ünüm, esiz e! köVig! erdemim yaşı için ...* “erdem için ... Ne yazık! Ne acı! Erdemim yaşı için.” (Minusinsk, d, 1)

3. *er atım öz t²ogdı. oğlanım, esiz e! ebçim! adırıldımuz!* “Er adım Öz Togdı. Çocuklarım, yazık! Kadınım! Biz (birbirimizden) ayrıldık.” (Minusinsk, d, 2)

4. *... edgüğe bökmedim. esiz e! “İyiye doymadım. Yazık!”* (Çakul III, 2)

5. *alp kolum erdem yürekim, esiz e! yata!* “Alp kolum, erdem yüreğim, yazık! Ne acı!” (Kızıl-Çıra II, 1)

6. *élim kanım, esiz e! bökmedim. kün ay, esiz! yab²a!* “Ülkem ve Hanım, yazık! Doyamadım. (sana) Güneş ve ay, yazık! Ne acı!” (Kızıl-Çıra II, 3)

7. *... esiz e! ar él bay mar, esiz!* “Ne üzücü! Fakir insan ve zengin mar, yazık!” (Abakan, arka, 1-2)

8. *... yérim, esiz e! yéñ iç(i) eşim e! esiz e! eşim e! esiz e!* “Ülkem, yazık! Çok akrabalarım ve arkadaşlarım, yazık! Arkadaşlarım, ne acı!” (Tuva III, 2)

C. esizim!

1. *... kunçuyum, buñ! adırıldım. esizim! kün ay azdım.* “Ne üzücü! Prensesimden ayrıldım. Ne yazık! Güneş ve aydan ayrıldım.” (Begre, ön, 1)

2. *... esizim! ... kagadaşım, esizim!* “Ne yazık! Akrabam, ne üzücü!” (Hemçik-Çırgak, ön, 3)¹²

¹² Talat Tekin. “Hemçik-Çırgak Yazıtı”, **Türk Dilleri Araştırmaları** 9, 1999, s. 5-15. (Çev. Notu)

3. ... *kuyda kunçuyum, b²us²! yuta! esizim!* “Vadideki prensesim! Yazık! Ne üzücü!” (Kejilig-Hobu, 6)

4. *yabız! ıg! kömülümün ebdükü ılıt(t)ım. esizim! bökme[dim].* “Ne korkunç! Yazık! Kömül (halkını) topladım ve önüme koydum. Yazık! (Dünyaya) doymadım.” (Kejilig-Hobu, 10)

5. ... *kadaş élki, esizim! ... tay ... öküz at, yook!* “Akrabalarım ve milletim, yazık! ... Dağlar... öküz ve atlar, Ne yazık! Üzücü!” (Abakan, ön, 4)

D. esizim e!

1. *kuyda kunçuyum, özde ogulum, yata! esizim e! yata! bökmedim. künüm kadaşım, yata! adırıldım.* “Vadideki prensesim, vadideki çocuklarım, yazık! Ne üzücü! Doymadım (size). Akrabalarım, yazık! Ayrıldım (sizden).” (Uyug-Turan, ön, 1)

2. *altun²ig kéşig bélihte bantım. teñri élimke bökmedim. esizim e! yata!* “Altın oku belime bağladım. Kutsal ülkeme doymadım. Ne yazık! Ne üzücü!” (Uyug-Turan, ön, 2)

3. *kanım töl böri, kara budun, külüg kadaşım, esizim e!* “Hanım Töl Böri, kara budun, ünlü akrabam, yazık!” (Uyug-Turan, ön, 3)

4. *beg erkime, esizim e! adırıldım.* “Yazık! Beylik gücümünden ayrıldım.” (Barlık I, 3)

5. *yérim, yuta! subum adırıldım. buş a! esizim e! yuta!* “Ana vatanımdan ayrıldım. Ne yazık! Ne üzücü!” (Begre, araka, 1)

6. ... *eşim, biş erim, esizim e! bal²ık tağım, esizim e!* “Arkadaşlarım, bin erim, yazık! Kasabalarım ve dağlarım, ne yazık!” (Hemçik-Çırgak, ön, 1)

7. *baş açalarım, yaş aça, y²ıl²kı, esizim e!* “Büyük ve küçük akrabalarım, atlarım, yazık!” (Hemçik-Çırgak, arka, 2)

8. *sekiz yétmiş yaşım öltüm. esizim e!* “Altmış sekiz yaşımda öldüm. Yazık!” (Hemçik-Çırgak, arka, 4)

9. *yüz er kadaşım, esizim e! biş er budunum a! esizim! katlan, budunum, edgü ...* “Yüz akrabam, yazık! Yüz milletim! Yazık! Üzücü! Dayan milletim, güzel ...”(Minusunsk, a, 1)

10. ... *uyar eşim, esizim e! adırtım a! bökmed¹im ...* “Güçlü arkadaşlarım, yazık! Ayrıldım (sizden) Doymadım (size).” (Minusunsk, b, 2)

11. *kuyda kunçuyumka, esizim e! ogulumga bökmedim.* “Vadideki prensesime ve çocuklarıma doymadım. Yazık!” (Çakul II, 2)

12. *er atım yaruk. tégin ben. bir otuz yaşımda, esizim e! kit(t)im...*
 “Er adım Yaruk. Prens ben. Yirmi bir yaşımda gittim. Yazık ve üzücü!” (Çakul III, 1-2)

13. *alp uruñu tutuk ben. kuyda kunçuyum, éki oğlanım a! esizim e! yalıñus kızım a! yıñ éçi éşim kadaşlarım a! adırılı bardım a!* “Alp Uruñu Tutuk ben. Vadideki prensesim ve iki oğlum! Yazık! Yalnız kızım! Akrabalarım ve arkadaşlarım! Ayrılıp gittim (sizden).” (Çakul IV, 1-2)

14. *teñri élimke başda begimke bökmedim. esizim e! kırk yaşımda kaç[dm].* “Kutsal ülkeme ve onun başındaki Beye doymadım. Yazık! Ben kırk yaşımda kaçtım. (öldüm)”(Çakul IV, 1-2)

15. *kutlug çigşi ben. kadir yağıda [... er ölürtüm]. kara budunum a! yita!esizim e! élim e! esizim e!* “Kutlug Çigşi ben. Güçlü düşmandan [... Er öldürdüm] Kara budunum! Yazık! Ülkem! Yazık!” (Çakul VII)

16. *... éki elig yaşım. bökmedim... esizim e! bökme[dm].* “Yaşım kırk iki. Doymadım (dünyaya)... Yazık! Doymadım...” (Çakul IX, 3)

17. *kuyda kunçuy [umka] adırılıtm. esizim e!* “Vadideki prensesimden ayrıldım. Yazık!”(Oya, ön, 2-3)

18. *küüç kül tutuk. esizim e! adırılıtm. élim. esizim e!* “Küç Kül Tutuk. Yazık! Ayrıldım (öldüm). Ülkem ve Hanım! Yazık! Ayrıldım (sizden).” (Oznaçennaya, ön, 2-3)

19. *kuyda kunçuyum a! esizim e! yita! özde ogulum, esizim e!*
 “Vadideki prensesim! Yazık! Ne üzücü! Vadideki oğlum! Yazık!” (Elegeş, 1)

20. *köök teñride kün ay azdım. yerime yita! esizim e! adırılıtm.*
 “Gökteki güneş ve aydan ayrıldım. Yazık! Ülkemden ayrıldım” (Elegeş, 3)

21. *kanım élime esizim e! yita! bökmed[im. kanım élime yita! adırılıtm.* “Ülkeme ve hanıma doymadım. Yazık! Hanımdan ve ülkemden ayrıldım. Yazık!” (Elegeş, 4)

22. *buñ baña ... bat ermiş. öldüm. yita! esizim e!* “Sıkıntı bana ... Hızlıca. Öldüm. Yazık!”(Elegeş, 11)

23. *[ogla]nıma, esizim e! adırılıtm.* “Çocuklarımdan ayrıldım. Yazık!” (Ulug-Kem-Karasu, ön, 1)

24. *bukun! iki! s²g(?) yaşı! esizim e!* “Yasını tut! Yüzünü yırt! ... Gözyaşını dök! Yazık!” (Kızıl-Çıra I, 6)

25. *kadaşım, esizim e! y¹[ol]çı ben. tezig kryikde aluk ben.* “Yazık, akrabalarım! Yoldayım. Kaçan geyikten daha hızlıyım.” (Kızıl-Çıra II, 2)

, 26. *kadaşım, künüm e! yuta! adırıtım. esizim e!* “Akrabalarım! Yazık! Ayrıldım. Ne üzücü!” (Kızıl-Çıra II, 5)

27. *bir yétmiş yaşımğa kök teñride kün ay azdım. esizim e!* “Altmış bir yaşımda gökteki güneş ve aydan ayrıldım. Yazık!” (Kejilig-Hobu, 5)

28. ... *élim esizim e! yérim. subum, esizim e!* “Ülkem, yazık! Ana vatanım, yazık!” (Kejilig-Hobu, 6)

29. *künüm kadaşım, esizim e! oğlanım a! [es]izim e! ... örünüm karam, esiz! yüz eb sıgır²im e!* “Akrabalarım, yazık! Çocuklarım, yazık! Beyaz ve siyahım, yazık! (kötü ve iyi şeyler) Yüz çadırılık milletim! Sığırım! Yazık!” (Kejilig-Hobu, 7)

30. *bıy bodrak yunt, esizim e!* “Bin hızlı atım! Yazık!” (Kejilig-Hobu, 8)

31. *élim, esizim e! kuyda ku[nç]uyum, esizim!* “Ülkem, yazık! Vadedeki prensesim, yazık!” (Tele, 1)

, 32. *esizim e! yüz kadaşım a! altı budunum a! esizim e! adırıtım.* “Yazık! Yüz akrabam! Altı milletim! Yazık! Ayrıldım.” (Tuva I, ön, 1)

33. *em, esizim e! em üçün esridi[m] ... esiz e! adırıl[dım]. küdik! akı!* “İlaç, yazık! İlaç sebebiyle sarhoş oldum. (hastalandım)... Yazık! Ayrıldım. (dünyadan) Ne acı!” (Tuva II, parça 2)

34. *élim kanım a! esizim e! er erdemi tokuz...* “Ülkem ve hanım! Yazık! Erdemi göstermek için...” (Tuva III, 2)

35. ... *[té]rig ben. esizim e! kadaşım a! esiz e! oğlanım ...* “Ben ... Terig. Yazık! Akrabalarım! Ne acı! Çocuklarım...” (Tuva III, 1)

